

«ΔΩΣΕ ΜΟΥ ΤΟ ΑΙΜΑ ΣΟΥ ΚΑΙ ΘΑ ΣΟΥ ΔΩΣΩ ΜΙΑ ΑΣΠΙΡΙΝΗ»¹

ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΚΑΙ Η ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΗ ΤΗΣ «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ»

Τις δεκαετίες του '60 και του '70 οι ιταλοί αυτόνομοι, και ιδιαίτερα οι αυτόνομες φεμινίστριες, εισήγαγαν την έννοια του «κοινωνικού εργοστασίου». Η έννοια αυτή ήταν ένα πολιτικό εργαλείο που είχε σκοπό να περιγράψει και να εξηγήσει θεμελιώδεις πλευρές του καπιταλισμού που παρέμεναν απαρατήρητες, υποβαθμισμένες και αόρατες. Τόσο ο Μαρξ όσο και ο «ορθόδοξος μαρξισμός» θεωρούσε τις γυναίκες ψυχολογικά υποταγμένες, οι οποίες, εκτός των ελάχιστων περιπτώσεων που δούλευαν εκτός σπιτιού, βρίσκονταν έξω από την παραγωγή και θεωρούνταν ότι παρήγαγαν αξίες χρήσης εντός του σπιτιού. Στη γλώσσα τους, η οικιακή εργασία δεν ήταν «παραγωγική εργασία», όποτε ήταν δευτερεύουσας σημασίας.

Κανείς δεν ήθελε, λοιπόν, να βάλει στο κέντρο της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης την τεράστια, πλην αόρατη, εργασία της κοινωνικής αναπαραγωγής εκτός από το γυναικείο κίνημα:

Ακόμα κι εκείνοι που κατάφεραν να ορίσουν την εκμετάλλευση των γυναικών στην κοινωνικοποιημένη παραγωγή, δεν μπόρεσαν τελικά να κατανοήσουν την θέση της γυναίκας στο σπίτι: οι άνδρες είναι υπερβολικά βολεμένοι στη σχέση τους με τις γυναίκες. Για το λόγο αυτό, μόνον οι γυναίκες μπορούν να προσδιορίσουν τη θέση τους και να μιλήσουν για το γυναικείο ζήτημα.²

Τη δεκαετία του '60, οι αυτόνομες φεμινίστριες στην Ιταλία, τις ΗΠΑ και αλλού είπαν ότι η εργατική δύναμη καθ' όλη τη διάρκεια της ύπαρξής της απαιτεί τεράστιες ποσότητες εργασίας προκειμένου να αναπτυχθεί, να συντηρηθεί, να αναπαραχθεί. Η εργασία της κοινωνικής αναπαραγωγής αφορά κυρίως τις γυναίκες και δεν είναι ούτε συμπληρωματική, ούτε δευτερεύουσα. Αντίθετα, αποτελεί θεμέλιο των καπιταλιστικών σχέσεων εξουσίας και εκμετάλλευσης.

Η έννοια του «κοινωνικού εργοστασίου» ήθελε να δείξει τελικά ότι τίποτα δεν βρίσκεται έξω από τις καπιταλιστικές σχέσεις, όσο κι αν διάφορες κοινωνικά εδραιωμένες αντιλήψεις, φυσικοποιούν τις σχέσεις εκμετάλλευσης έξω από το εργοστάσιο. Μέσα από τη φεμινιστική κριτική, αναδείχθηκαν σταδιακά διάφοροι μηχανισμοί καπιταλιστικής πειθάρχησης. Η οικογένεια και το σπίτι, το σχολείο και το πανεπιστήμιο, το νοσοκομείο, η κοινωνική πρόνοια τέθηκαν στο επίκεντρο ως αναπόσπαστα κομμάτια της καπιταλιστικής μηχανής. Αν προσθέσουμε σε όλα αυτά κι άλλους κεντρικούς θεσμούς του καπιταλιστικού κράτους όπως την αστυνομία, το δικαστικό σύστημα, τις φυλακές, την τοπική αυτοδιοίκηση, λαμβάνουμε μια μικρογραφία της λειτουργίας της καπιταλιστικής μηχανής από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο κι έπειτα.

Προκειμένου να λειτουργήσει μια κοινωνία μαζικής παραγωγής έπρεπε να συνοδεύεται από δομές μαζικής κατανάλωσης. Ο τριτογενής τομέας, ο τομέας των υπηρεσιών, της διανομής κι εξύμνησης των εμπορευμάτων κατέχει ξεχωριστή θέση στο κοινωνικό εργοστάσιο. Εκτός των άλλων, η κατανάλωση φρόντιζε να δίνει μια ψευδή αίσθηση ελευθερίας στις δυτικές δημοκρατίες: αυτός είναι ο κόσμος που κληρονομήσαμε και στον οποίο μάθαμε να ζούμε. Ο κόσμος αυτός έχει βυθιστεί εδώ και καιρό σε κρίση. Είναι χρήσιμο, λοιπόν, να θυμηθούμε τα υλικά και πραγματικά θεμέλιά του: το φορντικό εργοστάσιο και τον κόσμο που χτίστηκε γύρω του.

«ΠΕΝΤΕ ΔΟΛΑΡΙΑ ΤΗΝ ΗΜΕΡΑ»

ΦΟΡΝΤΙΣΜΟΣ, ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΜΙΣΘΟΥ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΡΑΤΟΣ

Το κοινωνικό εργοστάσιο, ο κόσμος που χτίστηκε πάνω στη μηχανή εσωτερικής καύσης και τον κύκλο του πετρελαίου, ξεκινά συμβολικά και ουσιαστικά

από τον Χένρι Φορντ, την αλυσίδα παραγωγής του και τα «πέντε δολάρια την ημέρα». Το εργοστάσιο παραγωγής αυτοκινήτων του Φορντ ήταν ένα από τα πολλά που ξεκίνησαν στις ΗΠΑ στις αρχές του 20ου αιώνα, μετά την ανακάλυψη της μηχανής εσωτερικής καύσης. Εντούτοις, αυτό που ξεχώριζε τον Φορντ από τους υπόλοιπους ήταν η ενσωμάτωση πολλών από τις στρατηγικές πειθάρχησης της εργατικής δύναμης και οργάνωσης της παραγωγής που είχε εισηγηθεί το επιστημονικό μάντζμεντ του Φρέντερικ Τέιλορ τα προηγούμενα χρόνια. Το αποτέλεσμα ήταν, το 1908, να γίνει εφικτή η μαζική παραγωγή αυτού του πολύπλοκου εμπορεύματος που ονομάζεται αυτοκίνητο και το οποίο αποτέλεσε το εμπόρευμα-σύμβολο του νέου καπιταλιστικού κόσμου. Το μοντέλο Τ του Φορντ όπως ονομάστηκε, μπορούσε να παραχθεί μαζικά και η τιμή του ήταν σχετικά χαμηλή: ήταν ένα αυτοκίνητο φτιαγμένο για τις μάζες.

Για να γίνει αυτό βέβαια, η ανειδίκευτη εργατική δύναμη έπρεπε να είναι σε αφθονία και να αντέχει στις εξοντωτικές συνθήκες που διακωμώδησε ο Τσάρλι Τσάπλιν στους «Μοντέρνους Καιρούς». Παρ' όλα αυτά, η μαζική παραγωγή δεν ήταν μια κίνηση που είχε νόημα από μόνη της. Σύντομα έγινε κατανοητό ότι έπρεπε να συνοδεύεται και από κάποιου είδους μαζική κατανάλωση, αλλιώς τα

Table 3. Habits by Nationality, 1916

Nationality	Number of Employees	% of Total Employees	Good Habits %	Fair Habits %	Poor Habits %	Fair and Poor Habits %
British	991	2.4	88	14	0	13.9
English	966	2.2	88	14	0	13.9
Canadian	1182	2.4	81	18	1	19.2
Scottish	374	0.9	88	18	0	19.5
American	17728	38.1	88	19	0	19.7
Swedish	384	0.7	71	23	0	23.3
American	313	0.8	76	24	0	24.1
Spanish	447	1.1	79	21	1	24.4
Irish	288	0.7	74	21	1	25.1
Belgian	144	0.4	71	26	1	26.7
Cypriot	1801	2.4	69	30	0	30.7
Austrian	588	0.9	66	34	0	35.8
Lithuanian	282	0.9	64	34	0	35.9
Greek	174	0.4	64	36	0	36.2
Serbian	342	0.8	64	36	0	36.5
Russian	1802	2.4	64	36	1	36.4
Russian	814	2.1	63	37	0	37.4
Hungarian	421	1.1	63	37	0	37.4
Polish	9280	22.9	62	38	0	38.4
Russian	186	0.5	61	38	0	39.2
Croatian	117	0.3	61	38	1	39.3
Italian	1187	2.9	51	44	0	46.7

Πίνακας προερχόμενος από τους ελέγχους του κοινωνιολογικού τμήματος του εργοστασίου Φορντ, ο οποίος δείχνει το πόσο καλές συνήθειες είχαν οι εργάτες ανάλογα με τον τόπο καταγωγής τους. Η καταγραφή της ζωής της εργατικής τάξης αποτελεί θεμέλιο λίθο του κοινωνικού εργοστασίου.

Διαφήμιση αυτοκινήτου Φορντ κατά τη δεκαετία του 1920.

αυτοκίνητα θα έμεναν απούλητα έξω από τα τερατώδη εργοστάσια του Φορντ. Εδώ ακριβώς βρίσκεται η απαρχή του κοινωνικού εργοστασίου.

Ο μισθός πλέον δεν ήταν μόνο ένα ελάχιστο ποσό για τη συντήρηση και την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, αλλά μετατράπηκε σε αναπόσπαστο κομμάτι της λειτουργίας του καπιταλισμού της μαζικής παραγωγής. Μαζί με τον μισθό, όλη η ζωή της εργατικής τάξης έξω από το εργοστάσιο έμπαινε στο μικροσκόπιο των ειδικών του κεφαλαίου.

Με τη βοήθεια της αστυνομικής και τεχνολογικής βίας, τα αφεντικά είχαν καταφέρει από τις αρχές του 20ου αιώνα να περιθωριοποιήσουν τη φιγούρα του εργάτη-μάστορα που κυριαρχούσε στο εργοστάσιο μέχρι τότε. Τη θέση του πήρε ο ανειδίκευτος εργάτης της αλυσίδας, ο οποίος ήταν κατά βάση μετανάστης: πάνω από το 70% από τους χιλιάδες εργάτες κι εργάτριες του Φορντ ήταν μετανάστες από κάθε γωνιά του πλανήτη.

Στις πέντε Γενάρη του 1914, ο Φορντ διπλασίασε τον μισθό σε 5 δολάρια την ημέρα και μείωσε τις εργάσιμες ώρες από εννιά σε οκτώ. «Νίκη του εργατικού κινήματος!», θα φώναζαν οι αριστερές οργανώσεις. Έλα όμως που ο Φορντ είχε άλλα στο μυαλό του. Με τη μείωση των ωρών εργασίας στις 8 και την αύξηση του μισθού, το κεφάλαιο άρχισε να αντιλαμβάνεται ότι η μαζική παραγωγή, που επιτυγχάνονταν χάρη στο νέο είδος πειθαρχίας της εργατικής δύναμης με την αλυσίδα παραγωγής και την εφαρμογή των αρχών του τειλορισμού, απαιτούσε μια νέου είδους «συνεργασία» ανάμεσα σε αφεντικά κι εργάτες έξω από την παραγωγή. Ο «ελεύθερος χρόνος», ο χρόνος της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, έμπαινε στο προσκήνιο.

Ο εργάτης που λάμβανε τα πέντε δολάρια την ημέρα, θα έπρεπε να είναι εγκρατής και πειθαρχημένος οικογενειάρχης. Από την πρώτη στιγμή που ξεκίνησε η φιλόδοξη πολιτική αυξημένων μισθών του Φορντ, οι εργατικές συμπεριφορές καταγράφονταν και αξιολογούνταν. Μόνο όσοι είχαν μία αποδεκτή κοινωνική συμπεριφορά πριμοδοτούνταν. Επιστρατεύοντας την επιστήμη της κοινωνιολογίας, προκειμένου να αξιολογήσει την κοινωνική συμπεριφορά των εργατών, ο Φορντ δημιούργησε το «Τμήμα Κοινωνιολογίας του Φορντ». Ο διευθυντής του τμήματος Τζον Λη έλεγε το 1916, εν μέσω Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου:

Είχαμε σαφώς προβλέψει πως πέντε δολάρια την ημέρα στα χέρια ορισμένων ανθρώπων θα αποτελούσαν σοβαρό εμπόδιο στο δρόμο της κοσμιότητας και της ορθής ζωής και θα κινδύνευαν να τους μεταβάλλουν σε απειλή για την κοινωνία· γι' αυτό και καθιερώθηκε εξαρχής ότι αυτή την αύξηση δεν θα την έπαιρνε κανένας απ' όσους δε θα ήταν σε θέση να τη χρησιμοποιήσουν με τρόπο φρόνιμο και συνετό.³

Η επιστημονική οργάνωση της καταγραφής ήταν μία ακόμη ένδειξη της οργανικής ένωσης επιστήμης, τεχνολογίας, κεφαλαίου και κράτους που συμβαίνει αυτή την περίοδο.⁴ Οι κοινωνιολόγοι ανέθεσαν σε ογδόντα επιθεωρητές/ελεγκτές να εξετάσουν τις συνθήκες διαβίωσης του κάθε εργάτη, την κατάσταση

του νοικοκυριού του, τις συνθήκες υγιεινής, τις κοινωνικές του συνήθειες και κυρίως το αν καταναλώνει ή όχι αλκοόλ. Με βάση αυτή την αξιολόγηση, οι εργάτες μπορούσαν να γίνουν επιλέξιμοι για τα πέντε δολάρια. Η αξιολόγηση οδηγούσε στην κατάταξή τους σε τέσσερις κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία, ήταν οι εργάτες που χαρακτηρίζονταν από εγκράτεια και ήταν μέσα στο πνεύμα του όλου σχεδίου. Στη δεύτερη κατηγορία, ήταν οι εργάτες «που δεν είχαν προηγουμένα τη δυνατότητα, αλλά ήταν διατεθειμένοι να πιάσουν την ευκαιρία». Στην τρίτη κατηγορία, ήταν αυτοί που έπαιρναν τα πέντε δολάρια, αλλά οι ελεγκτές δεν ήταν σίγουροι αν τα άξιζαν. Στην τελευταία κατηγορία, ήταν όλοι αυτοί που δεν ήθελαν ή δεν μπορούσαν να γίνουν επιλέξιμοι.⁵

Η κατηγοριοποίηση αυτή θύμιζε τον καταμερισμό της εργασίας στο εσωτερικό του εργοστασίου κι ουσιαστικά αποτελούσε προέκτασή του. Το 1916, περίπου το 90% της εργατικής δύναμης του Φορντ έπαιρνε τα πέντε δολάρια. Οι επιθεωρητές παρατηρούσαν με ενδιαφέρον από τη μία τη ραγδαία ελάττωση των απουσιών και την αύξηση της παραγωγής και από την άλλη «μια επιδημία καθαριότητας στο σπίτι». Οι πολυεθνικές εργατικές κοινότητες, βέβαια, εξαρχής δεν πήραν με καλό μάτι αυτόν τον έλεγχο. Η αντιπάθεια προς το Κοινωνιολογικό Τμήμα σταδιακά άρχισε να οξύνεται, ώστε ο διευθυντής Τζον Λη έδωσε εντολή στους ελεγκτές να είναι πιο ευγενικοί, να μη ρωτάνε συνέχεια τα ίδια και κυρίως να παρατηρούν σιωπηλά τη συμπεριφορά των εργατών.⁶

Το πλάνο του Χένρι Φορντ ήταν κάθε οικογένεια εργατών να έχει ένα άνετο σπίτι με μπανιέρα, μια μικρή αυλή με έναν κήπο και τελικά θα ήθελε να δει κάθε υπάλληλό του να αγοράζει ένα αυτοκίνητο, προφανώς μάρκας Φορντ.⁷ Τα αφεντικά και το κράτος, επιβάλλοντας έναν έλεγχο πάνω στην κατανάλωση του μισθού, ήθελαν να ελέγχουν τις συνθήκες διαβίωσης του εργατικού πληθυσμού, διαμορφώνοντας με αυτό τον τρόπο νέες συνθήκες κατανάλωσης. Ο εργάτης αναγνωριζόταν, λοιπόν, και ως καταναλωτής. Όφειλε μάλιστα να είναι πειθαρχημένος εργάτης και πειθαρχημένος καταναλωτής. Κι έπρεπε να εκπαιδευτεί γι' αυτό:

Για να μπορέσουν να πουλήσουν την κουλτούρα του εμπορεύματος ήταν απαραίτητο να αντιμετωπίσουν τους ανθρώπους με βάση μία κουλτούρα που θα ήταν απαλλαγμένη από την ταξική δυσανεμία. Ο Μαρκ Ο' Ντι, ηγετικό στέλεχος νεοορθέζικης διαφημιστικής εταιρείας, έγραψε ότι το κλειδί της διαφήμισης είναι να απελευθερώσεις τους ανθρώπους από τους περιορισμούς της πραγματικής τους ζωής. Εάν οι περιορισμοί αυτοί προέρχονταν από τη συμμετοχή στη βιομηχανική διαδικασία, γίνονταν όλο και πιο απαραίτητο να εξαφανιστεί η εργοστασιακή ζωή ως συστατικό της ορατής κουλτούρας στη διαφήμιση. Απαραίτητη στην ολοένα μεγαλύτερη εκléπυση των διαφημιστικών μεθόδων [...] ήταν από το 1938 και μετά η απομάκρυνση από τις αντικειμενικές συνθήκες του προϊόντος: η διαφήμιση στην αρχή έλεγε το όνομα μόνο του προϊόντος. Σε δεύτερο χρόνο, άρχισαν να δίνονται οι προδιαγραφές του. Μετά, δόθηκε έμφαση στις χρήσεις του προϊόντος. Με κάθε τέτοια κίνηση, η διαφήμιση απομακρυνόταν από τη

Εργάτες στο εργοστάσιο του Φορντ κατά τη δεκαετία του 1920.

σκοπία του εργοστασίου και προσέγγιζε πιο πολύ τις διανοητικές διεργασίες του καταναλωτή.⁸

Η διαφήμιση και η μαζική κατανάλωση προϊόντων, λοιπόν, έπρεπε να αποκρύπτουν το γεγονός ότι τα εμπορεύματα παράγονταν σε ένα εργοστάσιο. Ένας ψεύτικος κόσμος αναγκών και επιθυμιών, ο φετιχισμός του εμπορεύματος κατά Μαρξ, άρχισε να συγκροτείται. Ένας κόσμος που στηρίχθηκε στην εισαγωγή των καταναλωτικών δανείων, τα οποία εμφανίστηκαν ακριβώς εκείνη την περίοδο.⁹ Ο Έντουαρντ Φιλέιν, αμερικανός επιχειρηματίας και πρωτοπόρος υποστηρικτής των καταναλωτικών δανείων, έλεγε τη δεκαετία του 1920:

Οι σύγχρονοι εργάτες έχουν μάθει τις συνήθειες της κατανάλωσης και τις συνήθειες της εγκράτειας στο σχολείο της κούρασης [από τη δουλειά], σε μια εποχή που οι υψηλές τιμές και οι σχετικά χαμηλοί μισθοί έκαναν απαραίτητο το ξόδεμα όλης της ενέργειας του σώματος και του μυαλού στην παροχή τροφής, ένδυσης και στέγης. Δεν έχουμε δικαίωμα να είμαστε ιδιαίτερα επικριτικοί για τον τρόπο με τον οποίο διαχειρίζονται μια νέα ελευθερία και μια νέα ευμάρεια μέχρι να εκπαιδευτούν στο σχολείο της ελευθερίας.¹⁰

Ο Φιλέιν απαντούσε στο κομμάτι αυτό των αφεντικών που είχε επιφυλάξεις με τη νέα «καταναλωτική ελευθερία» που υποσχόταν ο φορντισμός. Κι είναι αλήθεια ότι αυτή η «ελευθερία» συνοδεύονταν ούτως ή άλλως από μια σειρά απαγορεύσεις. Από το 1920 έως το 1933, το αμερικανικό κράτος επέβαλε την απαγόρευση κατανάλωσης αλκοόλ οδηγώντας αφενός στην παρανομοποίηση ενός μεγάλου κομματιού της εργατικής τάξης και αφετέρου στην εδραίωση της παράνομης οικονομίας και της μαφιοζικής βίας στις αμερικανικές μητροπόλεις. Στην πραγματικότητα, οι απαγορεύσεις δεν είχαν αποτρεπτικό χαρακτήρα αλλά παραγωγικό. Δεν επρόκειτο οι αμερικανοί να σταματήσουν να πίνουν αλκοόλ. Στο περιβάλλον της καπιταλιστικής κρίσης που οδήγησε στο μεγάλο κραχ των χρηματιστηρίων το 1929, η ποτοαπαγόρευση περιγράφηκε από τον αμερικανό πρόεδρο Χέρμπερτ Χούβερ ως: «ένα μεγάλο κοινωνικό και οικονομικό πείραμα, ευγενές ως προς τα κίνητρα και ευρύ ως προς τους σκοπούς του».¹¹

Σε μια εποχή καπιταλιστικής κρίσης, διακρατικών ανταγωνισμών κι ανάπτυξης ενός νέου παραγωγικού υποδείγματος μόνο το καπιταλιστικό κράτος ήταν σε θέση να εγγυηθεί ότι το κοινωνικό εργοστάσιο μπορούσε να λειτουργήσει παραγωγικά. Η πολιτική κι οικονομική σκέψη του Τζων Μέυναρντ Κέυνς ήταν αυτή που έθεσε τις κατευθύνσεις του σύγχρονου κράτους ως ενεργού εκφραστή της συλλογικής στρατηγικής των αφεντικών. Ήδη από το 1924, ο Κέυνς είχε επισημάνει ότι το κράτος έπρεπε να παρεμβαίνει άμεσα, δραστικά και με τολμηρά βήματα:

[...] η μακροπρόθεσμη [σκέψη] είναι άχρηστη στις τρέχουσες υποθέσεις. Μακροπρόθεσμα είμαστε όλοι νεκροί. Οι οικονομολόγοι θέτουν τους εαυτούς τους σε ένα εύκολο και άχρηστο έργο όταν σε θυελλώδεις καιρούς μπορούν να μας πουν μόνο ότι όταν η καταγίδα κοπάσει ο ωκεανός θα είναι πάλι γαλήνιος.

Στα χρόνια μετά το κραχ του 1929, Κέυνς υποστήριξε μια σθεναρή πολιτική κατανάλωσης και δημόσιων επενδύσεων ως εργαλείο εξόδου από την κρίση, αντίθετα με πολλούς οικονομολόγους που τόνιζαν ότι αυτό που απαιτούνταν ήταν η λιτότητα. Αλλά η σκέψη του Κέυνς δεν ήταν οικονομική· ήταν στην ουσία της πολιτική. Οι ιταλοί αυτόνομοι τη δεκαετία του '60 είχαν τονίσει ότι με την πολιτική σκέψη του Κέυνς αναγνωριζόταν ο παραγωγικός χαρακτήρας του ταξικού ανταγωνισμού που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί προς όφελος των αφεντικών:

[Τ]ο ξεκίνημα μιας καινούργιας ιστορικής εποχής στην ιστορία του σύγχρονου κράτους σφραγίστηκε από το γεγονός ότι σ' ένα ήδη κοινωνικοποιημένο κόσμο, δε θα ήταν δυνατόν στο εξής να αρνείται να αναγνωρίσει την πολιτική άνοδο της εργατικής τάξης και τον αστεϊρέυτα ανταγωνιστικό χαρακτήρα της[...]. Η πολιτική επανάσταση των εργατών μπορεί ν' αποφευχθεί μόνο στο βαθμό [...] που μπορέσει να λειτουργήσει η εργατική τάξη στα πλαίσια ενός μηχανισμού που μεταβάλλει, ελέγχοντας την, την αδιάκοπη πάλη για την εξουσία σε δυναμικό παράγοντα του συστήματος[...]. Το κράτος θέλει να κατέβει στην κοινωνία, και εκεί μέσα στην αλυσίδα των διαρκώς ανανεωμένων ισορροπιών, φαίνεται να αναζητεί τα θεμέλια της νομιμοποίησής του.¹²

Τα αφεντικά, λοιπόν, επιδίωξαν κατά τον μεσοπόλεμο την πολιτική αναγνώριση της εργατικής τάξης και τη μετατροπή της από εχθρό σε δυναμικό παράγοντα της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Η δημιουργία του κράτους πρόνοιας στα περισσότερα κράτη τη δεκαετία του '30 ήταν σε αυτή την κατεύθυνση. Η εργατική τάξη ζήτησε ελευθερία από το κάτεργο της μισθωτής εργασίας κι έλαβε ως θλιβερό αντάλλαγμα την «ελευθερία της κατανάλωσης» και την εξασφάλιση της σύνταξης. Οι ιταλοί αυτόνομοι ονόμασαν αυτό το κράτος, «κεϋνσιανό κράτος-σχέδιο», το οποίο είχε κατά βάση δύο σκέλη: την αστυνομία και την πρόνοια.¹³ Και με αυτά τα υλικά τα καπιταλιστικά κράτη οδηγήθηκαν στο μεγαλύτερο σφαγείο της ιστορίας.

ΤΑ ΦΩΤΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΔΕΝ ΣΒΗΝΟΥΝ ΠΟΤΕ

Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ, Η ΑΡΝΗΣΗ ΤΗΣ ΚΑΙ Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΥ

Δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε ότι ο φορντικός, κεϋνσιανός κόσμος δεν έγινε παγκόσμιο καθεστώς πριν ο πλανήτης έρθει τα πάνω-κάτω με το σφαγείο του Δεύτερου Παγκοσμίου Πόλεμου. Πάνω στα συντρίμια του φορντικού οργανωμένου θανάτου στο Άουσιβιτς, χτίστηκε η νέα καταναλωτική ευμάρεια υπό αμερικανική ηγεμονία. Το ηλεκτρικό δίκτυο είχε πλέον διασχίσει κάθε κομμάτι γης τόσο στις ΗΠΑ όσο και παντού στον δυτικό κόσμο. Από τα μέσα του 20ου αιώνα κι έπειτα, οι ΗΠΑ γνώρισαν μία ιστορικά καινοφανή αύξηση της κατανάλωσης φθηνής ενέργειας βασισμένης κυρίως στον κύκλο του πετρελαίου και τον άν-

Γραμμή παραγωγής αυτοκινήτων Honda στην Γουχάν της Κίνας το 2020.

θρακα. Αυτό επέτρεψε την εισαγωγή κι επέκταση πολλών νέων τεχνολογιών: το αυτοκίνητο, το φορτηγό, τα χημικά λιπάσματα, τα πλαστικά, τις συνθετικές ίνες, την τηλεόραση. Η μεγαλύτερη αύξηση στην κατανάλωση ενέργειας ξεκίνησε τη δεκαετία του 1930 και τελείωσε στις αρχές της δεκαετίας του 1970· και το μέγεθος αυτής της αύξησης ήταν περίπου 350%. Με αυτό τον τρόπο μετασχηματίστηκε επίσης η γεωργία, οι μεταφορές, η ζωή στις πόλεις. Η βιομηχανία της διασκέδασης, η οποία είχε ξεκινήσει κατά τον μεσοπόλεμο με τον κινηματογράφο, το ραδιόφωνο και το γραμμόφωνο, βίωσε μία τεράστια άνοδο. Τα φώτα της πόλης δεν έσβηναν πλέον ποτέ.¹⁴

Υπό την αμερικανική ηγεμονία και με βάση τη συμφωνία του Μπρέτον Γουντς που εξασφάλιζε ότι τα κράτη δεν θα κατακυλιούνται ξανά στον εμπορικό πόλεμο, η κοινωνία της καταναλωτικής αφθονίας έμοιαζε να μην έχει όρια. Οι δυτικές δημοκρατίες έγιναν συνώνυμο της ελευθερίας. Μιας ελευθερίας που βασιζόταν στον ταξικό συμβιβασμό και τη μαζική παραγωγή εμπορευμάτων και ψευδαισθήσεων. Η αλυσίδα παραγωγής είχε εξαπλωθεί σε πολλές χώρες της Ευρώπης και παρέμενε το αδύνατο σημείο του φορντικού οικοδομήματος, καθώς ο χαρακτήρας της εκμετάλλευσης ήταν αδύνατο να συσκοτιστεί. Το εργοστάσιο με την αλυσίδα ήταν και πάλι ο τόπος εκμετάλλευσης της πολυεθνικής εργατικής τάξης στη Γερμανία και τη Γαλλία ή των εσωτερικών μεταναστών στην Ιταλία.

Από τη δεκαετία του '60 κι έπειτα, τα ρήγματα του φορντικού κόσμου ήταν πλέον ορατά. Ο απάνθρωπος χαρακτήρας της αλυσίδας τέθηκε στο προσκήνιο. Η νεολαία της εργατικής τάξης αναγνώριζε όλο και λιγότερο τον εαυτό της σε αυτό το σύστημα αποκτήνωσης κι άρχισε να το σαμποτάρει συστηματικά όπως μπορούσε: ήταν η «άρνηση της εργασίας». Πολλά άλλα κομμάτια του κοινωνικού εργοστασίου αρνήθηκαν τον ρόλο που τους είχε αποδοθεί, με σημαντικότερο εκφραστή της γενικευμένης άρνησης το γυναικείο κίνημα. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970, το κοινωνικό εργοστάσιο είχε μπει σε κρίση. Οι αμερικάνοι αποχώρησαν μονομερώς από το Μπρέτον Γουντς, επαναφέροντας την προοπτική του εμπορικού πολέμου. Οι μπάτσοι ανέλαβαν δουλειά και τα κατώτερα κομμάτια του κινήματος, όπως οι μετανάστες κι οι αφροαμερικανοί στις ΗΠΑ, βρέθηκαν αντιμέτωπα με ένα τεράστιο κύμα καταστολής. Η τεχνολογική καταστολή επιστρατεύθηκε κι αυτή μέσα από διαρκώς ανανεωμένα συστήματα ελέγχου και καταγραφής. Η αριστερά κρατικοποιήθηκε μαζικά, ιδιαίτερα στα πανεπιστήμια και τις τέχνες. Ένα ήταν σίγουρο. Το εργοστάσιο κι η αλυσίδα παραγωγής έπρεπε να φύγουν από το προσκήνιο. Έπρεπε να εξαφανιστεί αυτή η διαρκής υπενθύμιση της καπιταλιστικής βαρβαρότητας. Αυτή η τεράστια συγκέντρωση εργατών κι εργατριών ήταν μια συνεχής πηγή αναταραχής και ταξικής συνείδησης.

Από το 1970 και μετά, τα αφεντικά δοκίμασαν κάθε πιθανή κι απίθανη λύση προκειμένου να εξαφανίσουν την απειθαρχία του εργοστασίου. Η σημαντικότερη όμως κίνηση ήταν η μεταφορά της βιομηχανικής παραγωγής της Δύσης στην Ανατολή, και ιδιαίτερα στην Κίνα. Η διαδικασία αυτή επιταχύνθηκε από τη δεκαετία του '80 και μετά και κορυφώθηκε με την είσοδο της Κίνας στον

Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου στις αρχές της νέας χιλιετίας. Προς στιγμήν, όλα τα αφεντικά πίστεψαν ότι το colpo grosso της μεταφοράς του φορντικού εργοστασίου μακριά από τη Δύση θα δούλευε για πάντα. Αλλά αυτό ήταν ένα όνειρο θερινής νυκτός.

Εδώ και πολύ καιρό μάς πιλατεύουν τα μυαλά με τη μεταβιομηχανική κοινωνία, τα «άυλα εμπορεύματα», την 4η βιομηχανική επανάσταση κι άλλα τέτοια ωραία. Ενώ στην πραγματικότητα το πρόβλημά τους ήταν και είναι το τι θα γίνει με όλο αυτό το οικοδόμημα που χτίστηκε πριν από εκατό χρόνια, επιβλήθηκε με δύο παγκόσμιους πολέμους κι έφτιαξε έναν ολόκληρο πολιτισμό κατά τον 20ο αιώνα. Η άρνηση του κινεζικού κράτους να κάνει τη μεγάλη βρωμοδουλειά στον διεθνή καταμερισμό της εργασίας και να λαμβάνει λίγα, έφερε τον νέο καπιταλιστικό αρμαγεδώνα που πήρε τη μορφή του κορονοϊού. Τα φώτα της πόλης που δεν έσβησαν εδώ και δεκαετίες, τρεμοπαίζουν κάτω από το βάρος της κρίσης. Ο τρόμος κι η παράνοια γίνονται καθεστώς. Η ελευθερία της κατανάλωσης εμφανίζεται τελικά ως αυτό που πάντα ήταν: μια ψευδαισθηση.

1. Τραγούδι της Καμπουλίας, παρατίθεται στο Μπενζαμέν Κοριά, *Ο εργάτης και το χρονόμετρο: Τείλορισμός - Φορντισμός και μαζική παραγωγή*, Κομμούνια, 1985, σελ. 81.
2. Selma Games, Mariarosa Dalla Costa, *Η δύναμη των γυναικών και η κοινωνική ανατροπή*, No Woman's Land, 2008, σελ.61.
3. Παρατίθεται στο Μπενζαμέν Κοριά, *ό.π.*, σελ.89.
4. Για περισσότερα, δες David F. Noble, *America by Design: Science, Technology and the Rise of Corporate Capitalism*, Oxford University Press, 1977.
5. Georgios Paris Loizides, *Deconstructing Fordism: Legacies of the Ford Sociological Department*, PhD Dissertation, Western Michigan University, 6/2004, σελ. 102.
6. Ό.π.
7. Ό.π., σελ. 94.
8. Stuart Ewen, *Captains of Consciousness: Advertising and the Social Roots of Consumer Culture*, McGraw-Hill, 1977, σελ.79-80.
9. Μπενζαμέν Κοριά, *ό.π.*, σελ.132.
10. Stuart Ewen, *ό.π.*, σελ.29-30.
11. Δες το λήμμα της Wikipedia αναφορικά με τον Herbert Hoover.
12. Αντόνιο Νέγκρι, «Κένυς και θεωρία του κράτους», στο *Νεοκαπιταλισμός και επαναστατικό κίνημα*, Κομμούνια, χ.χ. σελ.99-100.
13. Μπενζαμέν Κοριά, *ό.π.*, σελ.142.
14. Βλέπε David E. Nye, *Consuming Power: A Social History of American Energies*, The MIT Press, 1998, σελ.187.